

ԱՊԱԿԻԴՐՈՆԱՑՈՒՄԸ. Ս. Զուարթան. — Թիւ 3. գինը 1 զրուշ:

ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ ՃԱՆԱՊԱՐՀԻՆ. Ա. Մաս:

Ա. Ահարոնեան. — Թիւ 4. գինը 1. զրուշ:

ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ ՃԱՆԱՊԱՐՀԻՆ. Բ. Մաս:

Ա. Ահարոնեան. — Թիւ 5. գինը 1. զրուշ:

ԵՂԻԱ ՏԵՄԻՐՃՈՊԱՇԵԱՆ. — Պ. Լեւոն Լւսաճանեան կազմած է ռդարացեալ Եղիա Տէմիրճիպաշեանի յիշատակին համար 15 էջերով բանաստեղծական ղրուագներ ուրոնքս բայոյդ զգացումներ կը ներշնչեն ընթերցողին: Գինն է 50 փարա: Տպագր. Արշակ կարօնան, Կիմէ Զարգարեան գրաւուն. Կ. Պոլիս: Զագմարճըլար, Թիւ 24-26:

Գ Ի Տ Ա Կ Ա Ն Բ Ա Ժ Ի Ն

ՋԵՄՍՈՒԹԻՆ ԵՒ ՅՐՏՈՒԹԻՆ

Մարդս ո՛ր և է նեղութիւն որ զգայ ցուրտի ու տաքի ազդեցութիւնն ալ հաշուելով, կը գանգատի անպատեհառ և վրէժ թէ, «Այս նեղութիւնը մինչև ցարդ կրածնեկուս մէջ չարագոյնն է»: Սակայն երբ տոյն ֆիզիքական նեղութիւնը անցնի՝ առանց հետք մը ձգելու՝ ինքն ալ կը մոռնայ ցածրը: Երբեմն յարատեղ վշտակութեան միջոց մտաբերելով որ դեռ աւելի սաստկագոյն նեղութիւն մը կարող է վրայ հասնիլ՝ կը մխիթարէ ինքզինքը, ու նոյն իսկ սիրայօժար կը համակամի, մանաւանդ երբ կը տեսնէ թէ իր մէ աւելի նեղութեան կան՝ տարբեր տարբեր չարքերով: Այսպէս՝ ամառուան տաքութեան միջոց ձմեռուան ցուրտը յիշելով, մարդութիւնը նուազ տանջանք կը զգայ՝ ջերմութենէ, կամ ձմեռուան սառնամանիքը աւելի համբերութեամբ կը տանի՝ երբ կը մտաբերէ ամառուան կիզիչ և հեղձուցիչ օրերը:

Միև քերք առած կ'ըսենք թէ «Աւելի բնարեւի է ջերմութենէ տանջուիլ՝ քան թէ ցուրտէն դողողալ: Գուրտը տանի անտանելի է՝ քան թէ տաքը: Գուրտը ծանր հիւանդագոյներ, մեռնողներ և ստոռողներ շատ աւելի են՝ քան թէ տաքութենէ

ընկճողներն: Տաք եղանակի մէջ մարդս ինքզինքը առողջ կը զգայ, իսկ ձմեռուան ցուրտին՝ զրեթէ հիւանդութիւնը վրայէն պակաս չ'ըլլար: Իբր գիտական հետաքրքրութիւն հոս կը տղանք ջերմութեան և ցուրտութեան մասին ժամանակագրական քանազան դէպքեր:

Հին քրոնիկներու մէջ իս հանդիպինք ամառ եղանակներու՝ որոնց միջոց ջերմութիւնը երկնից պատիժի մը նման սաստիկ եղած, կամ ընդհանրական մեռնելու առեւթի ցուրտը շատ երկար և կենդանիներ սառեցնելով՝ բնաջինջ ըրած են:

Գիտենք որ 1435ին բովանդակ խաւիոյ մէջ յունիսէն մինչև դեկտեմբերի վերջերը կաթիլ մը անձրի չէ եկած և ըստ Bracellusի (*De Bello Hispanico*, 1, 1) առուակներ և աղբիրներ ցամքած են: Սակայն 1159ին դեռ աւելի չարագոյն դէպքեր պատահած են ֆրեդերիկոս Պարպարոս սայի Միլարը կործանելու տարին, ամբողջ 12 ամիս անձրե չէ տեղացած, ըստ Sigonioի «*Kalendaris Maii usque ad exitum sequentis Aprilis*», այնպէս որ նոյն իսկ ջրհորները ցամքած են: 1145 ին, ըստ Cronicon (*Coloniense* յորութիւնը այն աստիճանի սաստիկ եղած է որ Հռենոս գետն իսկ շատ տեղեր ցամքելով մարդիկ անոր անկողնոյ մէջէն անցողաբան կատարած են, նաւեր և նաւակներ աւազներու վրայ նստած մնացած են: Եթէ սաստիկ ջերմութիւնը գետերը ցամքեցնելով մէջի նաւերը անշարժութեան մատնած են, սաստիկ ցուրտերն ալ նաւերու խաղաղ մնալուն պատճառ կ'ըլլան: Գիտենք որ 1735ին ձմեռը հոլանտական նաւատորմիդ ստաբու մէջ պաշարուելով անշարժութեան մատնուեցաւ և... ֆրանսայի հրեմելագործի յարձակումով նուաճուեցաւ:

Ամառուան մէջ սովորականէ աւելի ջերմ և ձմեռը ցուրտ ըլլալու դէպքերը կրնան բնական բաներ համարուիլ, սակայն անբնական պէտք է նկատել ամառ ժամանակ ձմեռուան ցուրտ և ձմեռ եղանակին ամառուան տաքութիւն տեղի ունենալը: Անս մի քանի օրինակներ. Կ'ըսուի թէ 352ին օգոստոս 5ին Հռովմ՝ սահմանափակ գետնի մը վրայ ձիւն տեղալով՝ ի յիշատակ տարօրինակ պատահարին նոյն հողին վրայ Տ. Մարտոմ Nives եկելեցին կանգներ են որ այժմեան հրաշագեղ Տ. Maria Maggiore կոչուածն է: Եթէ այս դէպքը առասպելական նկատուի, պէտքենք հաւատալ Գրեգոր Ե Tours-ին պատմաբան թէ իր երկրին մէջ յուլիսի տաք եղանակին յանկարծակի այնքան ցուրտ է որ շատ կենդանիներ և բովանդակ ծիծեռնակները ցուրտէն մեռած են: Միւնուկոս կը գրուէ որ 1673ին յուլիսի մէջ իր քաղաքին բնակիչները ցուրտէն ստիպուել են վաւարաններ վառել:

Այս դէպքերուն հակառակ 1493ին Cramerus կը գրէ թէ, Ռուրիոյ մէջ յունուար ամիսը այնքան ջերմ եղած է որ ծառերը ծաղկած և թրուշուները բոյնեքնին շինած են: 1780ի դեկտեմբերին Պոլոնիոյի կողմերը այնքան սաստիկ տաք եղած է որ բնակիչները կարծելով թէ աշխարհիս վախճանը մօտեցած է ահաբեկած Երկրի զիտու

թեան ականաւորեալ են։ Աւ քիչ օրէն երկնքէն տե-
ղացած է այնքան առատ ձիւն որոյ նմանը բնաւ
տեսնուած չէր։

Հառուսի Կէն Բառագործի մէջ հրատարակուած
է ցուրտ թուականներ յիշեցնող երկայն ցանկ
մը՝ որ կը սկսի նախ քան Գրիգորիոս 3366էն յո-
րում Հռովմայ մէջ 4) օր անըդհատ ձիւնած է՝
ինչ որ յիշուի տարօրինակ է վասն զի Հռովմ
ձիւն գալն հազուադէպ է։

Լառուսի ցանկը մինչև 1846 կը հասնի և այդ
տարին Գաղղիոյ համար ամենաստուրիկ ցուրտ
տարին եղած է (գոնէ ջերմաչափի գիտէն վեր-
ջը, վասն զի Բարիգի մէջ՝ ջերմաչափի սնդիկը
գրոյէ մինչև 31° վար իջած է։ Յիշեալ ցուցակէն
անաւ կը յիշենք մի քանի հետաքրքրական պա-
տահարներ։ մեր 4X) թուականին՝ Դանուբ գետը
բոլորովին սառելով վրայէն Հռովմէական ամ-
բողջ զօրաբանակ մը անցած է՝ առանց կամուր-
ջի և նաւակի պէտքն ունենալու։ Նեղոս գետը
829ին սառած է։ Եւրպայի և Աֆրիկէի մէջ
92X)ին այնքան ցրտած է որ բնակչութեան տա-
ներորդ մասը ցուրտէ մեռած է։ 1210ին Ալբիա-
կանը սառելով վրայէն կտրեցով մինչև Կալ-
մարտի անցած են։ 1316ին Սէն գետի սառերը
Բարիգու ամէն կամուրջները կործանած են։
1408ին ձմեռը Բարիգու խոտաբանին տեսնալի-
րը կը յայտնէ ներկաներուն որ վճռագիրը չէր
կրնար տոտրագրել վասն զի մէկանը գրչաձայրին
վրայ կը սառէր, թէ և սրահին լիաւարանին մէջ
հաւաքին կրակը կը բորբոքէ։ 1468ին զինիները
սառելով՝ ստիպուած էին կացիքնով կտրուել և կըշ-
ռելով ծախել։ Վերջապէս մեզի մերձակայ թուա-
կան մը յիշելու համար կ'ըսենք թէ 1709ին ձմե-
ռուն ցուրտը այնքան սաստիկ եղած է որ ա-
թաղապանը կատարները սառելով գետին՝ կ'իշ-
նային և զանգակները զարնուելու միջոց ամէն
ալ կը ճաթէին։

Այս հետաքրքրական ցուրտներու քրոնիկին
վրայ կրնանք աւելցնել նաև Տակիտոսի յիշածը
թէ Հռովմէական բանակը անտանելի ձմեռ մը
անցուցած է Պարթևներու դէմ մղած պատերազմ-
մին ժամանակ։ վասն զի զինուորիները չկարե-
նալով վրաններու տակ դիմանալ կը ստիպուին
գետին տակ որշեր բանալ ու մէջը պատուարաւոր-
իսկ այն զօրականները որ փայտ ծոպէլու հա-
մար դուրս կ'ելլէին՝ ցուրտն ձեռքերին՝ կամ
բազուկին սառած ու լիճացած ետ կը դառնային։
Գ. Գրոբին 17 գլխուն մէջ կը խօսի սաստիկ ձմե-
ռուն մը մասին՝ յորում Հռովմայ Տիբերիսը
սառեցած, կ'ըսէ, և ձիւնը ամբէ մ'աւելի հրա-
պարակներու վրայ բարձր դիգուած մնաց։

Sigeberto քրոնիկոնը շարունակողը (Vincea-
tius. XXVI) կը պատմէ որ 1124ին Պրպանթի
գետերուն մէջ բոլոր ձկնիկը ջրերուն հետ սա-
ռելով մեռած են, միայն բազմաթիւ օձաձկներն
կանխելով ջուրիքէն դուրս ցամաք կ'ելլին և
խտանոցներն ու յարդանոցներ կ'առաջանային։ Ա-
կայն եղանակը այնքան ցրտաստուց կ'ըլլայ որ

այդ օձաձուկերն ալ կը սառնին ու կը սառնին։
Գարնան տաքերը երբ կը սկսին մեծագոյն աղէտն
ալ միասին կը սկսի, վասն զի սառկած օձա-
ձուկերու փտուիթեան հոտը ամէն կողմ կը տա-
րածուի և ահաւոր ժանտափտի պատճառ կ'ըլլայ՝
որով շատ մարդիկ և անասուններ կը մեռնին։

Վստիմարի հոստաքներու սաստուիթիւնը ամէ-
նուս ծանօթ է և սակայն Կոստանդնոյի Կոպրու-
նիմոսի միջոց այդ նեղուցը բոլոր երկայնու-
թեամբը սառած՝ որով Եւրոպան Ասիոյ հետ
զանազան շաբաթներ կպած մնացած է։ Մեր
հայրերը կը պատմեն որ անցեալ դարու մէջ ալ
Վրսիգորը այնքան սառած է որ վրայէն կտրե-
րով խափհանելէ իսկիւրտար անցած են։

Վենետկոյ լճակին մէջ՝ քաղաքէն մինչև հաս-
տատուն երկիր ձգուած կամուրջը կէս դարու
կեանք միայն ունի. ցամաքէն քաղաք գալու հա-
մար անպարտաւոր նաւակով պէտք էր թիփակարել.
և սակայն 863), ըստ Ֆուլտայի Աբբայարանի
Տարբորոց, կտրեցով և ձիւնով զիւղացիք և
վաճառականները Վենետիկ կ'արշաւեն։ Լճակը
բոլորովին սառած էր։ Նաև Պէմպոն իւր Վե-
նետիկան պատմութեան առաջին գրքին մէջ կը
նկարագրէ որ 1343ին Վենետիկները մեծա-
պէս զարմացան տեսնելով որ ցամաքէն քաղաքն
կտրեցով և ձիւնով ճամբորդներ կու գային։
Նոյն տարուան սառած լճակին վրայ դուքսը
զինուորներու մարզաւորներ րնել տուած է և Միծ
Ջրանցքէն նորապսակ ամուլ մը հետիոտն պտըռ-
ցուցած են։

1234ին Լոմպարդիոյ մէջ այնչափ սաստիկ է
եղած ցուրտը որ զինիները տակաւներու մէջ սա-
ռած են, տակաւներ ճաթեղած հաստաստուն
մարմին զինիին տապարներով շարդելով ու կըշ-
ռելով ամանագին ծախած են ժողովրդեան։
Մուսոյ քրոնիկագիրին ալ կը պատմէ որ փոյ
գետը սառելով հասարակաց ճանապարհ դարձած
է. վրայէն կտրեց, բեռներ անցուցարձ ըրած
են, իսկ Մոնդիշէլլոյի կամուրջը իբր հիմունք
ստույցէ պատով գոցուած է։

Յիշենք նաև որ Ֆրանսական քրոնիկներու
մէջ grand hiver անունով պատգոյ կարգի մի
քանի ձմեռներ յիշատակելի մնացած են։ Ասոնց-
մէ մին 1608ին պատահած է, յորում յունու-
ար 20ի զինքը ճամբու վրայ ցուրտէն փայտա-
ցած և մեռած գտնուած են այն բազմաթիւ խնդ-
գիւղացիներ՝ որոնք քաղաքի վաճառանոցը ծա-
խելու տարանք կը բերէին։ Նոյնը պատահած է
նաև 1709ին։ Նաև 1810ին սաստիկ ձմեռ մը ե-
ղած է, այնպէս որ եթէ այս թուաբանական
յառաջատուութիւնը կրկնուի, այժմէն պէտք ենք
զգուշանալ սառելէ՝ գիտնալով որ 1911ին ամե-
նաստուրիկ ցուրտ մը պիտի ըլլայ։

Պէտք ենք յիշեցնել որ բուսական ու կենդա-
նական մարմիններու՝ որով նաև մարդուս հա-
մար՝ պարզ խաղաղ ցուրտը՝ (թէ և սաստիկ ցուր-
տը) այնքան փաստական չէ՝ որքան չափաւոր բայց
քարի բնիկացիք ցուրտը։ վասն զի հնչիստային
և կեդրոնական Սիպերիոյ մէջ ձմեռ ժամանակ

ԳԻՏԱԿԱՆ ՔՐՈՆԻԿ

Թէ և շերմաշափը զորոյ է վար 45էն 55՝ վար կը մնայ, բայց բնակչութիւնը այնքան չի նեղուիր՝ որքան մենք մեր բարեխառն կլիմայի տակ մէկ քանի աստիճան վար հողմային օրերու մէջ տանջաւոր կը կրննք, Այս բանիս պատճառը հետեւեալն է. Սիպիւրիոյ մէջ՝ ձմեռ եղանակին միջնորդութեամբ բոլորովին խաղաղ կ'ըլլայ, բնա քամի չի փչեր. այնպիսի խաղաղ-ցուրտ միջավայրին՝ բոյսը կամ կենդանին իրեն արտադրած շերմութիւնը կը հաղորդէ զինքը շրջակայ տեղի օդոյ բարակ խաւին մէջ՝ և որովհետեւ օդը վատ հաղորդիչ է շերմութեան ուստի իբրև շերմարգել կը ծառայէ ենթակային մարմնոյն շուրջը՝ այսինքն զրեթէ չի ձգեր որ այդ մարմինէն նոր շերմութիւն արտաքսուի դուրս և միջնորդութիւն մէջ ցրուի։ Սա՛կայն երբ ցուրտին ընկերանայ առաւել կամ նուազ շնչող քամի մը, ենթական ալ առաւել կամ նուազ ցուրտ կը զգայ, վասն զի այս պարագային մէջ կենդանական մարմինը շրջակայ տեղացած օդը քամիի պատճառով քլուելով՝ տեղը կը յաշորդէ ուրիշ ցուրտ օդ, մարմինը կը ստիպուի անոր հաղորդել նոր շերմութիւն և այս պէս օդի փշուրին համեմատ միշտ մարմինէն դէպ ի դուրս կը ճառագայթէ նորանոր շերմութիւն։ Որքան մարմինն մը շերմութիւն արտաքսուի այնքան այն մարմինը կը ցրտանայ և նոյն իսկ կը սառնի։ Այժմ դիւրին է ըմբռնել թէ ինչո՞ւ մենք ձմեռ ժամանակ ցուրտէ կը նեղուինք և Սիպիւրիոյ ժողովուրդը մերինէն շատ աւելի ցուրտ կլիմայի տակ կը տոկայ ու կ'ապրի։

Այժմ ճամբորդելն այնքան դժուարացած է որ եւ թէ մարդս ուզէ ոչ ցուրտէ կը նեղուի և ոչ ալ տաքէ կը տառապի։ Հոս, մարդը ըսելով ունենոր անձնաւարութիւններ կ'ուզենք անխարկել, վասն զի ամէն տեղ խեղճ աղքատը բնութեան քմահաճոյքին հարկ է դիմանայ։

Ըստ Ռէքլիգի երկրագունդի երկու ծայրաւ, յեղ շերմատեղեան ունեցող քաղաքներն են, Փոտոյ՝ Մենէկայի մէջ, ուր շերմութիւնը մինչև 50° զորոյ վեր կը բարձրանայ, և Եւքոթիքը՝ Սիպիւրիոյ մէջ, ուր շերմացոյցը մինչև 52° զորոյ վար կ'իջնէ։ Այս երկու ծայրերէն դէպ ի հաւտարակած դիմելով կը հանդիպինք միջին բաւրեխաւորութիւն ունեցող երկիրներու։ Հարուստ մարդը ցուրտ կամ տաք եղանակներուն կը դիմէ ուր որ գիտէ թէ իրեն բնութեան յարմար կլիմայի քաղաքներ կան։ Իսկ ո՞վ որ չուզեր աղօթող թէյ ունենոր նմանել կրնայ տանը մէջ ելնել տրական հովանարներու կիրառութեամբ տաք եւ դանակին զով քամի շնչելու միջիթաղութիւնն ունենայ։

Այժմէն կարող ենք նախատեսել որ գիտութեան յառաջդիմելուն շնորհիւ պիտի ստեղծուին այնպիսի միջոցներ՝ որոնցմով արհեստական մեթոտներով և խնայողութեամբ՝ ամառը պիտի կարենանք մեր բովանդակ բնակավայրերը զովացնել՝ ինչպէս ձմեռը շերմատեղեաներով, վատարաններով և ուրիշ ռեզերով կը տաքցենք մեր բնակավայրերը։

Յունուար 11ին Լոնտոնայի Daily Express կը ծանուցանէ թէ Լտիսոն նոր տիպար ելեկտրականակիչ (accumulator électrique) մը հնարած է որ կրնայ կառուցել 160 քիլոմետր տեղ վազցնել՝ առանց հարկ տեսնելու կուտակիչը նոր ելեկտրական զօրութեամբ լեցնելու։ Թրամվէյներու համար այս կուտակիչին կիրառութիւնը գործադրելի պիտի ըլլայ, վասն զի այնու՝ ելեկտրութեան հաղորդիչ պարաններու պէտքը՝ որով և մեծամեծ ծախսերը՝ պիտի ջնջուին։

*

Յունուարի 2ին Daily Mail Լոնտոնայի օրաթերթը 25,000 ֆրանքի նուէր կը խոստանայ այն թռչնագործին (aviateur) որ 1909ին մէջ Մանչէր վրայէն թռչելով Անգլիա անցնի։

*

Յունուարի 7ին Փարիզու քաղաքապետը, որ Wilbur Wrightի թռչնագործին շինելու արտօնագիրը զնած է, կը ծախէ Խտալիոյ Պատերազմական նախարարութեան հինգ հատ թռչնագործիներ՝ իւրաքանչիւրը 25,000 ֆրանքի արժողութեամբ։

*

Յունուար 7ին Փարիզու բնական գիտութեան թանգարանը Հիւսիսային Ամերիկայէն ստացաւ 3 տակառաչափ (tonnelata) ծանրութիւն ունեցող նուէր մը Pierpont Morgan ամերիկացի միլիոնատէրէն։ Բրածոյ ծառի մը կոճղն է ակատի (agate) վերածուած՝ քարացնող աղբիւրներու շնորհիւ, որոնք հազարաւոր տարիներէ ի վեր իրենց կերպարանափոխիչ դերը Արիժոնա նահանգին մէջ ի գործ կը դնեն։

*

Յունուար 13ին Լոնտոնայի «British Museum»-ը իրեն ունեցած միջատներու հաւաքածոյին բովանդակ անուանակոչութիւնը հրատարակեց՝ որոնք մէկ միլիոն և 18 հազար հատ են։